

ALOIS ANDRLE

MIGRACE OBYVATELSTVA A RŮST VĚTŠÍCH MĚST ČSSR

Alois Andrle: Internal Migration and Growth of Larger Towns in Czechoslovakia. Geogr. Čas., 27, 1975, 3; 8 graphs, 12 tab.

The study treats of some selected features and characteristics of growth and of migration in 63 towns with more than 20 thousand inhabitants in Czechoslovakia during intercensal period from 1961 till 1970. It analyses the influence of natural growth of population and of migration upon the resulting total growth of individual towns as well as relationship between natural events and migration. A special stress is laid upon the fact of important migration counter-flows and upon some interdependencies between migration and commuting to work.

Stěhování obyvatel patří nesporně k významným faktorům rozvoje měst. Jeho význam bývá někdy až absolutizován, což vede popř. k názorům, že migrace a urbanizace jsou jen dvě strany téže mince. Nesprávnost takových apriorních generalizací se pokusím prokázat; plynou kromě jiného z toho, že migrace a její faktory patří dosud jen k málo prozkoumaným tématům geografického a demografického výzkumu. V důsledku toho dosud stále selhávají prognostické modely migrace. Předvídaní objemů a směrů budoucí migrace, zvláště pro delší perspektivu, je proto značně nespolehlivé [na rozdíl od poměrně propracovaných metod projekcí obyvatelstva], což má celospolečenský význam, např. při pracích na dlouhodobých ekonomických a urbanistických výhledech. V rámci této stati chtěl bych se pokusit o osvětlení některých stránek migrace obyvatelstva a jejich souvislostí s růstem měst na příkladě 63 měst ČSSR se 20 tis. a více obyvateli.¹ Nepůjde samozřejmě o odpovědi úplné. Při dané informační soustavě a použitých metodických nástrojích často dokonce vznikají některé nové otázky, které mohou být podnětem k dalšímu a hlubšímu studiu.

Měst se 20 tis. a více obyvateli (dále jen „města se 20+ tis. ob.“) je v ČSSR

¹ Litoměřice zařazují pro účely této stati mezi města nad 20 tis. ob., ačkoliv podle definitivních výsledků sčítání 1970 byly o 483 obyvatel pod touto hranicí; v r. 1973 měly však už 20 148 obyvatel. Žilinu řadím do třídy měst nad 50 tis. ob., ačkoli v r. 1970 měla o 925 obyvatel méně; v r. 1973 měla však už 52 852 obyvatel. Prešov řadím do třídy měst s méně než 50 tis. obyvateli podle zpracování výsledků sčítání, které nepřihlédlo k tomu, že před sčítáním bylo k Prešovu připojeno několik obcí. (K 31. 12. 1973 měl Prešov s těmito obcemi už 59 456 obyvatel.)

Tabulka 1

Města se 20+ tis. obyvateli 1970 podle velikostních skupin

Velikostní skupina měst podle počtu obyvatel	Počet měst 1970			Počet trvale bydlících obyvatel 1970		
	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR
20 000—49 999	43	27	16	1 240 789	772 760	468 029
50 000—99 999	14	13	1	926 904	877 037	49 867
100 000 a více	6	4	2	2 290 888	1 840 511	450 377
Úhrnem	63	44	19	4 458 581	3 490 308	968 273

jen poměrně malý počet, jsou však významná podílem svého obyvatelstva. (Tab. 1).

V r. 1970 bydlelo v těchto městech 31,1 % obyvatel celé ČSSR (v ČSR 35,6 %, v SSR 21,2 %, což je výsledkem historicky vzniklého zpoždění SSR v procesu koncentrace obyvatelstva do měst).

Rozmístění měst se 20+ tis. ob. na území ČSSR (viz kartogramy 1—3) je s přihlédnutím k fyzicko-geografickým podmínkám poměrně rovnoměrné, zvláště v SSR. Vytvoření větších shluků měst s 20+ tis. ob. v severozápadním pohraničí Čech a na severní Moravě bylo podmíněno historickým, zejména ekonomickým vývojem. Určité zamyšlení vzbuzuje v SSR malá četnost měst ve třídě s 50—100 tis. obyvateli (v tab. figuruje v této třídě jen Žilina, fakticky do ní patří ovšem i Prešov). Tato malá četnost je zřejmě způsobena tím, že v SSR se teprve v poslední době (i když urychleným tempem) překonává historicky podmíněné opoždění v urbanizačním procesu oproti ČSR. Třída měst se 100+ tis. ob. je velikostně značně heterogénní. Tak např. Praha se rovná počtem obyvatel sumě obyvatel 4 velikostí následujících největších měst. „Velikostní hegemonie“ Prahy dosti rychle klesá, je však stále výrazná. Index primátu Prahy [počet obyvatel největšího města dělený sumou obyvatel ve druhém, třetím a čtvrtém největším městě] měl v r. 1961 hodnotu 1,323, v roce 1970 jen 1,175; jeho hodnota se tedy snížila o 11,2 %. Na základě toho lze usuzovat, že existují tendence k vytvoření harmoničtější proporce mezi Prahou a velikostí následujícími městy. Pro SSR měl index primátu Bratislavy v r. 1961 hodnotu 1,583, v r. 1970 jen 1,253 (snížení o 20,8 %, ačkoli růst Bratislavy v období 1961—1970 byl rychlý). Velikost Bratislavy je v relaci k Praze i k počtu obyvatel SSR poměrně malá. V r. 1970 Praha soustřeďovala 7,5 % obyvatel ČSSR a 11,0 % obyvatel ČSR; v Bratislavě bylo soustředěno 6,7 % obyvatel SSR. „Velikostní hegemonie“ Bratislavy je však stále značná. I v SSR existují, zdá se, tendence nastolování harmoničtějších proporcí mezi Bratislavou a velikostí následujícími městy.

Dále je třeba věnovat pozornost absolutním přírůstkům obyvatel a tempům růstu měst v období 1961—1970.² (Tab. 2).

² Údaje tab. 1 jsou přesné tím, že počty obyvatel 1961 jednotlivých měst se převedly na územní rozsah měst podle stavu 1970.

Tabulka 2

Přirůstky počtu obyvatel 1961—1970 ve městech se 20+ tis. obyvateli

Velikostní skupina měst podle počtu obyvatel 1970	Počet trvale bydlících obyvatel podle sčítání				
	1961	1970	rozdíl 1970—1961		
			absolutně	v % stavu 1961	v % ze sloupcových součtů
Č S S R					
20 000—49 999	1 040 358	1 240 789	200 431	119,3	36,5
50 000—99 999	759 674	926 904	167 230	122,0	30,4
100 000 a více	2 108 953	2 290 888	181 935	108,6	33,1
Celkem	3 908 985	4 458 581	549 596	114,1	100,0
Č S R					
20 000—49 999	674 139	772 760	98 621	114,6	28,9
50 000—99 999	719 711	877 037	157 326	121,9	46,2
100 000 a více	1 755 533	1 840 511	84 978	104,8	24,9
Celkem	3 149 383	3 490 308	340 925	110,8	100,0
S S R					
20 000—49 999	366 219	468 029	101 810	127,8	48,8
50 000—99 999	39 963	49 867	9 904	124,8	4,7
100 000 a více	353 420	450 377	96 957	127,4	46,5
Celkem	759 602	968 273	208 671	127,5	100,0

V období 1961—1970 v ČSR nejrychleji rostla města s 50—100 tis. ob. a nejmaleji města nad 100 tis. ob. V SSR nejrychleji se vyvíjela města se 20—50 tis. ob., téměř stejným tempem města nad 100 tis. ob. a jen o málo pomaleji Žilina. Uvedené údaje nasvědčují, že šedesátá léta byla stádiem významné pokračující koncentrace obyvatel do měst a že dopracování koncepce optimálního rozvoje měst a nástrojů k realizaci této koncepce je celospolečensky naléhavým úkolem, zvláště pro podmínky SSR, kde koncentrace obyvatel probíhá podstatně rychleji. Tempo urbanizace bude v SSR pravděpodobně značně vyšší i v blízké budoucnosti, protože přes rychlejší tempo vývoje dosažená koncentrace zůstává zde dosud značně za úrovní ČSR.

Pozoruhodným jevem je rychlý růst měst s 50—100 tis. ob. a pomalý růst měst nad 100 tis. ob. v ČSR. Pomalý růst českých měst nad 100 tis. ob. byl ovlivněn zejména stagnací růstu Prahy. S výjimkou zvláštního případu Ostravy rostla však relativně pomalu i ostatní česká města této velikostní skupiny. K příčinám tohoto vývoje je možné formulovat jen některé domněnky. Tak např. je možné uvažovat o tom, že v největších městech ČSR růst počtu pracovních příležitostí, zejména městotvorných, je limitován nepříznivou věkovou strukturou obyvatel a jejím vývojem, ovlivňujícími nedostatky pracovních sil; rovnovážná „potřeba“ největších měst je v ČSR už relativně saturována; rozvoj „starých“ velkých měst v ČSR je brzděn nepříznivým životním prostředím, zatímco menší

města (zvláště v kategorii měst s 50—100 tis. ob.) poskytují „městské výhody“ při příznivějším prostředí; rozvoj nové bytové výstavby je v největších městech ČSR závažně limitován problémy výstavby a přestavby infrastruktury (zřejmě je to zejména v Praze) ad.

Úsudky o atraktivitě velkých měst jsou vyslovovány někdy apodikticky. Existují však některé zkušenosti, že právě největší česká města svou masovou atraktivitu ztrácejí. Tuto zajímavou otázku by bylo účelné podrobněji přezkoumat, nejspíše asi formou sociologického výzkumu.

Apriorní soudy o tom, zda je výhodnější urbanizace s těžištěm růstu velkoměst nebo rychlé tempo růstu středních, popř. malých měst, jsou obtížně prokazatelné. Pro příznivost rychlého rozvoje středních měst v ČSSR mluví některé závažné argumenty, např. hlediska životního prostředí ve středních městech, budování občanské a technické vybavenosti, rovnoměrnějšího rozmístění center kulturního a společenského života, jejich snadnější dostupnosti v celé zemi apod. Dosavadní studie o obecné optimální velikosti měst se ve svých závěrech značně rozcházejí. Zdá se, že účelnější je snaha o optimalizaci struktury osídlení jako celku, o vytváření neúčelnějších celostátních i regionálních proporcí měst různých velikostí a o formování racionální hierarchie sídel ve všech oblastech, že život sám si tu razí cestu k optimální struktuře a že nemusí být správné názory, že těžiště růstu by mělo být obecně jen v poloze velkých měst nad 100 tis. obyvatel. V socialistické zemi je možné proces urbanizace efektivně řídit, maximálně využívat jeho kladných stránek a neutralizovat jeho stránky záporné. Řízení urbanizace sleduje především vytváření optimálních podmínek pro život obyvatelstva a rozvoj společenské výroby. Tímto kritériím mohou vyhovět města nejrůznějších velikostí. Vědeckotechnický pokrok, zvláště na úse-

Tabulka 3

Extrémní hodnoty přírůstků obyvatel 1961—1970 [v % počtu obyvatel 1961] podle velikostních skupin měst s 20+ tis. ob.*

Velikostní skupina měst podle počtu obyvatel	Republika	Přírůstek počtu obyvatel 1961—1970 v % počtu obyvatel 1961			
		nejvyšší hodnota		nejnižší hodnota	
		město	hodnota	město	hodnota
20 000—29 999	ČSR	Cheb	26,5	Krnov	4,7
	SSR	Poprad	55,1	Komárno	12,2
30 000—39 999	ČSR	Frýdek-Místek	43,3	Jablonec n. N.	3,5
	SSR	Martin	42,1	Trnava	21,4
40 000—49 999	ČSR	Chomutov	20,4	K. Vary	2,3
	SSR	B. Bystrica	44,9	Prešov	27,1
50 000—99 999	ČSR	Karviná	62,6	Liberec	9,7
	SSR	Žilina	27,1	—	—
100 000 a více	ČSR	Ostrava	18,6	Praha	0,6
	SSR	Košice	56,9	Bratislava	16,5

*Údaje získané srovnáním počtu obyvatel podle sčítání 1961 a 1970, přičemž údaje za rok 1961 byly převedeny na územní rozsah měst podle stavu 1970.

ku dopravy a komunikací umožňuje, že koncentrace funkcí nemusí vždy vyžadovat adekvátní koncentraci obyvatelstva, takže územní vazby mezi výrobou a osídlením mohou být poměrně pružné. Je proto možný nový přístup k prostorové organizaci, který spočívá v koncentraci funkcí a v určité decentralizaci obyvatelstva.³

Pozornost dále zasluhuje značná diferenciacie růstu jednotlivých měst v 60. letech.

Absolutní přírůstky počtu obyvatel 1961—1970 vyšší než 20 tis. ob. mělo 6 měst: Košice (52 569), Ostrava (43 646), Bratislava (43 011), Havířov (30 688), Karviná (29 332) a Brno (21 683). V dalších 9 městech přibýlo více než 10 tis. ob. (nejvíce v Pardubicích — 14 806). Praha se absolutním přírůstkem 6159 ob. řadí v pořadí 63 měst až na 30. místo. Nejmenší absolutní přírůstek byl zaznamenán v Karlových Varech (973 ob.).

Značné rozdíly mezi jednotlivými městy se 20+ tis. ob. existovaly i co do výše relativních přírůstků obyvatel, a to i u měst obdobné velikosti. V rámci celého souboru najdeme ve stejných velikostních skupinách současně jedince s bouřlivým růstem, jedince mírně rostoucí i města prakticky stagnující. (Tab. 3)

Diferencovaný vývoj všech jednotlivých měst se 20+ tis. ob. je znázorněn v kartogramu 1.

Z této diferenciacie plyne, že paušální prognostické úvahy o dalším vývoji celých kategorií měst jsou únosné nanejvýše jako orientační. Lze předpokládat, že rozdílná tempa rozvoje měst mají objektivní příčiny.⁴ Studium těchto objektivních faktorů je žádoucí; rozvoj měst je možné usměrnit především ovlivněním vývoje těchto faktorů.

V rámci této stati budu dále věnovat pozornost vztahům dvou hlavních složek, výsledkem jejichž interakce je růst měst, tj. vztahům přirozené a mechanické měny obyvatelstva.

Základní údaje o přirozené měně obyvatel shrnují v tab. 4.⁵

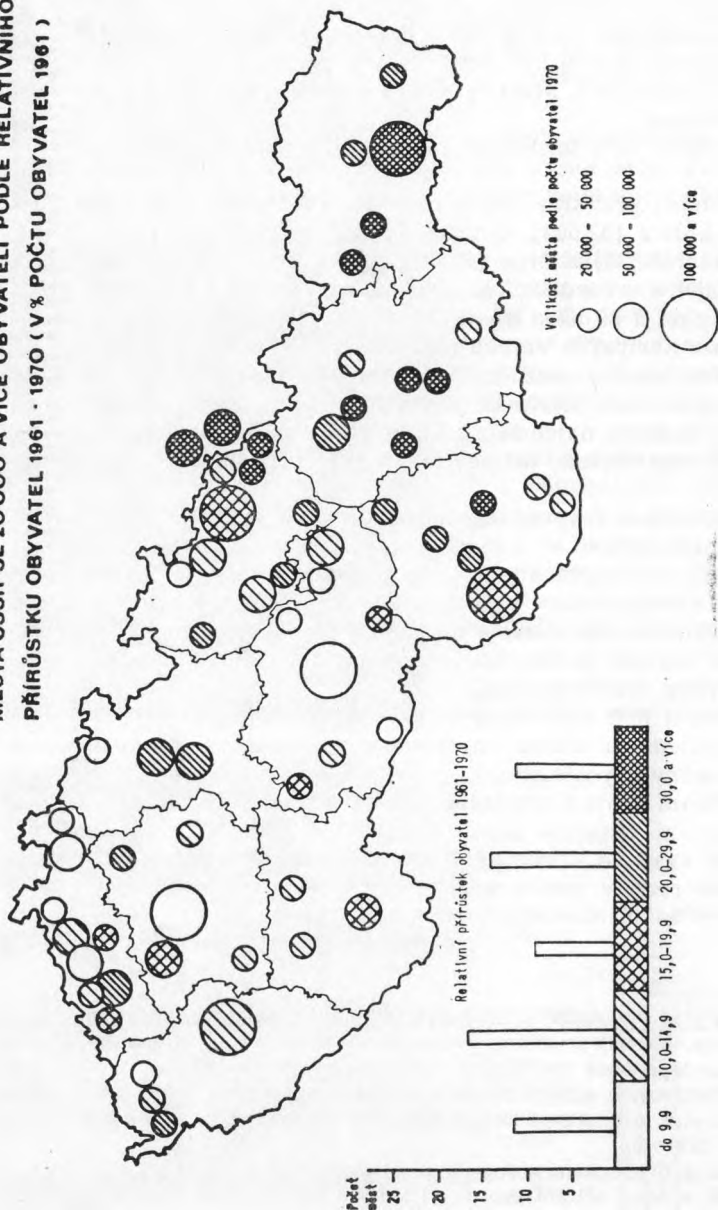
Relativní výsledné přírůstky obyvatel přirozenou měnou byly v 60. letech značně vyšší ve slovenských městech než ve městech českých, přičemž zvláště výrazné rozdíly jsou u měst nad 100 tis. ob. V SSR se jeví tendence snižování poměrného přirozeného přírůstku s růstem měst; v ČSR je pozoruhodný nej-

³ Viz stať Pivovarov, J. L.: *Sovremennaja urbanizacija: suščnost, faktory i osobennosti izučeniija*. Sborník *Problemy sovremennoj urbanizaciji*, Statistika, Moskva, 1972.

⁴ Pravděpodobně jde hlavně o vývoj ekonomické základny měst, o rozmístování bytové výstavby, o situaci center v různých spádových obvodech, o jejich rozdílnou gravitační sílu, o dopravní situaci ad. Bylo by účelné provést hlubší monografický rozbor těchto faktorů.

⁵ Údaje o přirozené měně obyvatel se zakládají na běžné statistice. Mezi běžnou statistikou a údaji sčítání jsou dosti značné rozdíly. Tak např. celkové přírůstky obyvatel v celém souboru měst se 20+ tis. ob. 1961—1970 činí podle běžné statistiky 655 tis. osob, podle rozdílu stavu 1970 a 1961 podle sčítání 550 tis. osob. Částečně lze tento rozdíl vysvětlit tím, že do běžné statistiky nelze zpětně promítat územní změny měst. Běžná statistika mimoto podchycuje období delší o 3 měsíce než je období intercenzální. Vliv těchto skutečností může však vysvětlit jen část rozdílů. Zřejmě jde i o nepodchycení určité části emigrace z měst běžnou statistikou. To ovšem také znamená, že faktická salda migrace jsou nižší než jak vyplývá z údajů běžné statistiky.

**MĚSTA ČSSR SE 20 000 A VÍCE OBYVATELI PODLE RELATIVNÍHO
PŘÍRŮSTKU OBYVATEL 1961 - 1970 (V % POČTU OBYVATEL 1961)**

1

Kartogram 1.

větší poměrný přirozený přírůstek ve třídě měst s 50—100 tis. ob. Z tab. 4 je zřejmé, že některé paušální úsudky o nízkých přirozených přírůstcích obyvatel měst a o jejich nevýznamné váze v růstu měst je třeba kriticky přehodnotit.⁶

Tabulka 4

Základní ukazatele přirozené měny obyvatelstva 1961—1970 ve městech se 20+ tis. obyvateli

Velikostní skupina měst podle počtu obyvatel	Střední stav obyvatel 1961—1970	Počet živě narozených	Počet zemřelých	Přirozený přírůstek 1961—1970	Počet		Přirozený přírůstek obyvatel 1961—1970
					živě narozených	zemřelých	
					na 1000 obyvatel středního stavu ročně		
Č S S R							
20 000—49 999	1 138 437	183 977	92 732	91 245	16,2	8,2	8,0
50 000—99 999	848 404	134 479	70 587	63 892	15,9	8,3	7,6
100 000 a více	2 149 289	267 164	233 016	34 148	12,4	10,9	1,5
Celkem	4 136 130	585 620	396 335	189 285	14,2	9,6	4,6
Č S R							
20 000—49 999	727 019	110 637	63 480	47 157	6,5	8,7	6,5
50 000—99 999	809 955	128 280	68 078	60 202	15,8	8,4	7,4
100 000 a více	1 772 405	207 233	205 843	1 390	11,7	11,6	0,1
Celkem	3 309 379	446 150	337 401	108 749	13,5	10,2	3,3
S S R							
20 000—49 999	411 418	73 340	29 252	43 088	17,8	7,1	10,7
50 000—99 999	38 449	6 199	2 509	3 690	16,1	6,5	9,6
100 000 a více	376 884	59 931	27 173	32 758	15,9	7,2	8,7
Celkem	826 751	139 470	58 934	80 536	16,9	7,1	9,8

Tab. 4 to prokazuje tím, že ukazuje významné absolutní i relativní přírůstky počtu obyvatel měst se 20+ tis. ob. přirozenou měnou. Značný význam diference přirozených přírůstků obyvatelstva měst tohoto souboru, zastřené průměrovými ukazateli, ukazuje tab. 5, která je současně ilustrací téže, že je nutné zdůrazňovat i rozdíly mezi jednotlivými městy. Vývoj jednotlivých měst je proto třeba hodnotit individuálně, s přihlédnutím k jejich specifickým podmínkám, současně však i v kontextu širších souvislostí v rámci celého systému měst i souvislostí se zázemím měst.

Základní ukazatele migrace obyvatel u měst se 20+ tis. ob. shrnuji v tab. 6.

Za hrubý indikátor celkové relativní migrační mobility obyvatel lze pokládat poměrný obrat migrace. Podle hodnot tohoto ukazatele byla migrační mobilita

⁶ Např. podle jednoho z našich předních demografů „migrace a urbanizace představují v našich podmínkách obě strany téže mince, protože urbanizace probíhá především (v ČSR jedině) imigrací“. (Kučera, M.: Demografické a populační důsledky urbanizace“. IV. demograf. konference Čs. demograf. společnosti. „Demografie“, 1972/2).

Tabulka 5

Extrémní hodnoty ukazatelů přirozené měny obyvatelstva 1961—1970 ve městech se 20+ tis. obyvateli

Počet živě narozených		Počet zemřelých		Přirozený přírůstek {úbytek} obyvatel	
na 100 obyvatel středního stavu ročně					
Nejvyšší hodnoty		Nejnižší hodnoty		Nejvyšší hodnoty	
Prievidza	24,1	Prievidza	4,3	Prievidza	19,8
Karviná	24,0	Havířov	4,6	Havířov	16,9
Havířov	21,5	Martin	4,9	Karviná	16,9
Poprad	21,0	Šumperk	5,5	Poprad	15,1
Spišská n. Ves	20,9	Trenčín	5,6	Martin	15,0
M {medián}	15,5	M	7,8	M	7,0
Prostějov	12,4	Č. Budějovice	11,5	Brno	1,1
Tábor	12,4	Kolín	11,7	Kolín	0,9
Brno	12,0	Plzeň	12,4	Prostějov	-0,4
Plzeň	11,9	Praha	12,4	Plzeň	-0,5
Praha	10,5	Prostějov	12,8	Praha	-1,9
Nejnižší hodnoty		Nejvyšší hodnoty		Nejnižší hodnoty	

obyvatelstva měst se 20+ tis. ob. poměrně značná: na 1000 obyvatel připadalo v nich za celek období 1961—1970 478 obyvatel, kteří se přistěhovali nebo vystěhovali (v českých městech 464, ve slovenských dokonce 535). Vysoká poměrná mobilita a obměna obyvatel měst je nesporně faktem významným z hlediska sociologického, má vliv na celkové psychické a interpersonální klima měst a souvisí i s fluktuací pracovních sil. Relativní obrat migrace se snižuje s růstem velikosti měst, přičemž rozdíl mezi městy s 20—50 tis. ob. a s 50—100 tis. ob. jsou poměrně malé, podstatný rozdíl je však mezi městy do 100 tis. a nad 100 tis. ob., zvláště v ČSR.

Relativní obrat migrace byl v ČSR oproti SSR vyšší v městech do 100 tis. obyvatel, avšak podstatně nižší v městech nad 100 tis. obyvatel. Je to způsobeno hlavně tím, že v českých městech nad 100 tis. obyvatel byla podstatně nižší poměrná imigrace.

Velké individuální rozdíly jednotlivých měst lze ilustrovat tím, že za celek období 1961—1970 připadá na 1000 obyvatel v Sokolově 1205 přistěhovalých a vystěhovalých, v Karviné 1072, v Havířově 1024, v Litvínově 1024, v Orlové 978, naproti tomu v Plzni jen 378, v Bratislavě 367, v Brně 332 a v Praze 229.⁷

⁷ Vysoká diferenciacie relativního obratu migrace zřejmě souvisí zejména s tím, že města jsou organismy velice složité a různorodé. Složité a různorodé jsou i vlastní faktory vývoje jednotlivých měst, resp. faktické kauzální souvislosti, které „jsou ve hře“, tak jak tomu bývá u geografických struktur. Je tu tedy svým způsobem v platnosti obecnější konstatování, nedávno u nás učiněné, že značně nerovnoměrné statistické rozložení je „zákonité“ pro geografické struktury, kdežto normální statistické rozložení je „zákonité“ pro struktury negeografické.

Tabulka 6

Základní ukazatele migrace obyvatelstva 1961—1970 ve městech se 20+ tis. obyvateli

Velikostní skupina měst 1970 podle počtu obyvatel	Počet		Saldo migrace 1961—1970	Počet		Obrat migrace obyvatel	Saldo migrace 1961—1970 v promile		
	přistěhovaných do měst	vystěhovaných z měst		přistěhovaných	vystěhovaných		počtu přistěhovaných	úhrnného přírůstku obyvatel podle běžné statistiky	salda dojíždky a vyjíždky do zaměstnání 1970
Č S S R									
20000—49999	429 295	292 433	136 862	37,7	25,7	63,4	319	600	530
50000—99999	334 855	208 850	126 005	39,5	24,6	64,1	376	664	1 535
100000 a více	457 993	255 395	202 598	21,3	11,9	33,2	442	852	656
Celkem	1 222 143	756 678	465 465	29,5	18,3	47,8	381	710	717
Č S S R									
20000—49999	271 637	198 355	73 282	37,4	27,3	64,7	270	608	589
50000—99999	320 117	200 849	119 268	39,5	24,8	64,3	373	665	1 950
100000 a více	334 239	210 917	123 322	18,9	11,9	30,8	369	980	575
Celkem	925 993	610 121	315 872	28,0	18,4	46,4	341	742	789
S S R									
20000—49999	157 658	94 078	63 580	38,3	22,9	61,2	403	591	475
50000—99999	14 738	8 001	6 737	38,3	20,8	59,1	457	646	322
100000 a více	123 754	44 478	79 276	32,8	11,8	44,6	641	708	840
Celkem	296 150	146 557	149 593	35,8	17,7	53,5	505	650	600

Extrémně vysoké hodnoty relativního obratu migrace jsou přitom nepochybným symptomem nestability obyvatel.

Počet přistěhovalých na 1000 obyvatel středního stavu ukazuje, jaký přibližný podíl obyvatelstva 1970 se do jednotlivých měst přistěhoval za předchozí dekádu. Vycházíme-li ze zjednodušené presumpce, že z města se v období 1961—1970 nestěhovali žádní lidé, kteří se do něj přistěhovali v tomto období, ukazuje hodnota tohoto ukazatele přibližný podíl obyvatel, kteří nejsou s daným městem spjati více než 10-letým pobytem (či zrozením v tomto městě).⁸ Vysoké hodnoty tohoto ukazatele signalizují zvláštní psychickou atmosféru města — určité lidské klima města, kde závažná část obyvatel dosud s městem plně nemohla srůst.

Obměna obyvatelstva měst ČSSR se 20+ tis. ob. byla podle toho značná (za 10 let v průměru ČSSR na 1000 obyvatel 295 „nových“ obyvatel), zejména pak ve městech SSR (358); nejmenší obměna proběhla ve městech nad 100 tis. obyvatel (především v českých a z nich pak hlavně v Praze).

Uvedené průměrné hodnoty počtu přistěhovalých na 1000 obyvatel podle velikostních skupin měst naznačují, že mezi velikostí měst a poměrnou imigrací do nich existuje jen nepodstatná závislost, a to spíše nepřímá.

Těsnost těchto závislostí, jakož i závislostí poměrné migrace a některých dalších proměnných lze hodnotit pomocí koeficientů korelace. Podle nich je poměrná migrace v daném souboru měst značně korelována k relativní výši emigrace (koeficient korelace má hodnotu 0,679) i salda migrace (0,665), jakož i k relativním hrubým a čistým přírůstkům bytů (0,630, resp. 0,641). V menším stupni těsnosti je korelována i k počtu obsazených pracovních příležitostí na 1000 obyvatel v produkčním věku, přičemž jde o závislost nepřímou (—0,498).

Při hodnocení migrace do měst je ovšem třeba kromě jiného mít na zřeteli i to, že do měst se z určité části stěhují nejen obyvatelé venkova, ale i obyvatelé z jiných měst, a to asi stupňovitě.⁹

Počet vystěhovalých 1961—1970 na 1000 obyvatel středního stavu naznačuje — vycházíme-li ze zjednodušující presumpce, že se z měst nestěhovali lidé, kteří se do nich přistěhovali v období 1961—1970 nebo kteří se ve městě v tomto období narodili — míru sídelní stability výchozího stavu obyvatel měst.

Soudě podle tohoto hrubého ukazatele, poměrná sídelní stabilita obyvatelstva

⁸ Přesnějším vyjádřením by ovšem byl počet přistěhovalých v procentech výsledného počtu obyvatel města.

⁹ Jedno přestěhování jednoho obyvatele může se ve statistice daného souboru objevovat ve dvou formách jako vystěhování z města a současně imigrace do jiného. Podle Kučery „... probíhá migrace do měst postupně, tj. z venkovských obcí do menších měst, z nich do větších, z větších do velkoměst. Města určité velikosti jsou tedy atraktivní zpravidla pro všechna města a obce menší, s nižším vybavením, s menšími možnostmi socioprofesionálních změn. Není pravděpodobné, že by šlo o postupné stěhování lidí — spíše je to projev zvyšující se přitažlivosti větších měst pro menší. Jen malá část imigrantů přichází do větších měst přímo z venkovských obcí, takže postupně přesuny z menších měst do větších umožňují přizpůsobení městskému (nebo zvláště velkoměstskému) způsobu života.“ [Kučera, M.: Demografické a populační důsledky urbanizace. IV. demografická konference Čs. demografické společnosti, „Demografie“, 1972/4.]

Tabulka 7

Extrémní hodnoty ukazatelů mechanické měny obyvatelstva 1961—1970 ve městech se 20+ tis. obyvateli

Počet přistěhovalých		Počet vystěhovalých		Saldo migrace	
na 1000 obyvatel středního stavu ročně					
Nejvyšší hodnoty		Nejnižší hodnoty		Nejvyšší hodnoty	
Karviná	68,8	Praha	9,0	Košice	38,8
Havířov	66,9	Bratislava	11,4	Havířov	31,4
Sokolov	63,8	Košice	12,8	Karviná	30,4
Prievidza	59,3	Pišeň	13,1	B. Bystrica	30,0
Litvínov	54,3	Brno	13,2	Frýdek-Místek	29,7
M (medián)	35,1	M	22,4	M	12,0
Gottwaldov	24,1	Karviná	38,4	Znojmo	4,1
Třebíč	23,9	Most	39,1	Jablonec n. N.	0,3
Michalovce	23,4	Orlová	44,0	Trutnov	-0,2
Brno	20,0	Litvínov	48,1	Krnov	-1,8
Praha	13,9	Sokolov	56,7	Karlovy Vary	-1,9
Nejnižší hodnoty		Nejvyšší hodnoty		Nejnižší hodnoty	

roste s růstem měst, přičemž ve městech nad 100 tis. ob. je zvláště vysoká oproti městům menším; v českých městech byla obecně nižší než ve slovenských.

Rozdíly poměrné migrace a emigrace v jednotlivých městech ilustruje tab. 7.

V tab. 7 jsou zejména pozoruhodná data o poměrné emigraci a migraci některých měst, které lze pokládat až za typické reprezentanty měst s vysokou sídelní stabilitou obyvatel (s vysokou poměrnou migrací a emigrací, tzn. i s vysokým obrátem migrace). Jsou to především města Sokolov, Karviná, Havířov, Litvínov, Orlová, Prievidza, Most, Cheb, Litoměřice, Teplice, Martin, Frýdek-Místek, Poprad a Karlovy Vary, kterým pro tuto typičnost by bylo účelné věnovat hlubší monografickou pozornost, jejímž výsledkem by mohla podle mého názoru být kromě jiného i některá zajímavá zjištění o vlivu některých faktorů migrace.¹⁰

Poměrná emigrace z měst nemá významnější vztahy k velikosti města; lze tak usuzovat z hodnoty koeficientu korelace mezi velikostí města 1961 a poměrnou emigrací, která činí v souboru měst se 20+ tis. ob. jen -0,346. Dosti těsná korelace je však mezi poměrnou emigrací a počtem využitých pracovních příležitostí na 1000 obyvatel v produkčním věku, a to v nepřímé úměrnosti (-0,668).

Podle některých hypotéz má migrace do měst velký vliv na věkové složení populace měst, na formování specifické věkové struktury městské populace charakterizované zejména vysokým podílem osob v produkčním věku. K ově-

¹⁰ Není např. bez zajímavosti, že většina těchto měst jsou města s vysoce rozvinutou ekonomickou základnou ve městě nebo v jeho blízkosti.

Tabulka 8

Hodnoty koeficientů korelace a determinace mezi indexy vývoje podílů obyvatel základních věkových skupin v období 1961—1970 a některými dalšími odvisle proměnnými v souboru měst se 20 tis. obyvateli

Odvisle proměnná	Neodvisle proměnná: Index vývoje 1961—1970 u procentuálního podílu obyvatel ve věku					
	od 15 let		16 — 59 let		60 a více let	
	koeficient korelace	koeficient determinace	koeficient korelace	koeficient determinace	koeficient korelace	koeficient determinace
Průměrný roční počet živě narozených 1961—1970 na 1000 ob. střed. stavu	0,293	8,6	0,207	4,3	—0,243	5,9
Průměrný roční počet zemědělců 1961—1970 na 1000 ob. střed. stavu	0,312	9,7	—0,596	35,5	—0,279	7,8
Průměrný roční přírůstek obyvatel přír. měnou 1961—1970 na 1000 ob. střed. stavu	0,040	0,2	0,402	16,2	—0,024	0,1
Průměrný roční počet přistěhovalých 1961—1970 na 1000 ob. střed. stavu	0,371	13,8	0,097	0,9	—0,301	9,1
Průměrný roční počet vystěhovalých 1961—1970 na 1000 ob. střed. stavu	—0,041	0,2	0,245	6,1	0,117	1,4
Průměrné roční saldo stěhování 1961—1970 na 1000 ob. střed. stavu	0,545	29,7	—0,117	1,4	—0,528	27,9
Procento obyvatel ve věku do 14 let 1961	—0,285	8,1	0,703	49,4	0,093	0,9
Procento obyvatel ve věku 15—59 let 1961	—0,246	6,1	—0,332	11,0	0,618	38,2
Procento obyvatel ve věku 60+ let 1961	0,484	23,4	—0,632	39,9	—0,479	22,9

ření těchto hypotéz uvádím hodnoty koeficientů korelace mezi indexy vývoje podílů obyvatel základních věkových skupin v období 1961—1970 a některými dalšími odvisle proměnnými. (Tab. 8)¹¹

Údaje o poměrné emigraci ukazují, že by nebylo správné podceňovat skutečnost, že i u větších měst existuje protisměrnost migračních proudů.

Některé rámcové kvantitativní rysy těchto migračních protiproudů lze demonstrovat buďto tím, že emigrace z měst vyjádříme v promile imigrace, což vyjadřuje míru kompenzace (anulování) vlivu imigrace na vývoj města, anebo přílehavěji doplňkovou hodnotou tohoto ukazatele do 1000, tzn. saldem migrace v promile přistěhovalých, což ukazuje relativní čistý efekt (čistý přínos) celkové mechanické měny obyvatel. (Viz tab. 6)

Vysokou poměrnou protiproudost migračních pohybů obyvatel lze souborně doložit faktem, že v průměru všech měst se 20+ tis. ob. v ČSSR z celkového počtu přistěhovalých 1961—1970 čistý migrační efekt (zisk města z imigrace) činil jen 38,1 %, v tom v ČSR jen 34,1 % (v českých městech s 20—50 tis. ob. pouze 27 %).

Význam oblastní diferenciacie v migraci ukazuje skutečnost, že ve slovenských městech byly relativně nižší protiproudy emigrantů, tzn. vyšší relativní čistý efekt migrace, resp. z celospolečenského hlediska vyšší racionálnost mechanické měny obyvatel. Tyto rozdíly souvisely pravděpodobně hlavně s tím, že na území ČSR pobíhaly prvotní fáze industrializace už v minulém století, zatímco území SSR bylo kdysi zaostalou agrární zemí, kde teprve v posledních 30 letech dochází k rychlé industrializaci a v souvislosti s tím i k urbanizaci. Soudě podle toho relativní čistý efekt migrace souvisí kromě jiného i s vývojovými etapami industrializace a urbanizace.

S přihlédnutím ke zjištění o relativním obratu migrace lze generalizovat tak, že v podmínkách ČSSR v období 1961—1970 s růstem velikosti měst se projevuje tendence nižšího poměrného migračního pohybu při současném zvyšování racionálnosti migrace. Zvláště příznivé parametry vycházejí u měst nad 100 tis. ob., přičemž česká města této velikosti mají oproti slovenským nižší relativní obrat migrace, zároveň však i nižší čistý efekt imigrace.

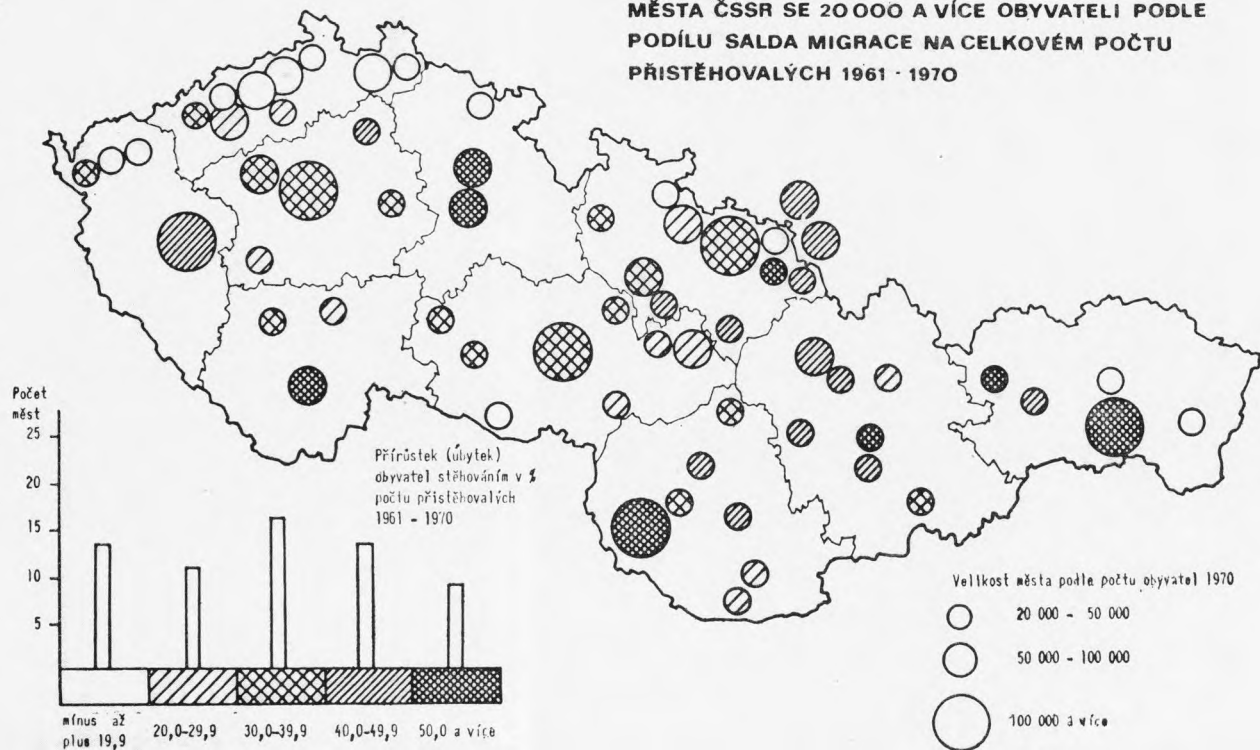
Za průměrnými hodnotami relativního čistého efektu imigrace se skrývají značné rozdíly existující mezi jednotlivými městy uvnitř ČSSR, ČSR, SSR a

¹¹ Podle tohoto propočtu v daném souboru měst měla mechanická měna obyvatel jen nepodstatný vliv na vývoj podílů osob v produkčním věku. Vývoj podílů obyvatel v produkčním věku byl v daném souboru závažněji korelován jenom s výchozími podíly osob v předprodukčním věku (vliv přesunů dospívajících ročníků z třídy věku předprodukčního věku do třídy věku produkčního, v nepřímé úměrnosti mimoto s poměrnou úmrtností a s výchozími podíly osob v poprodukčním věku. Korelaci s výchozím procentem osob v poprodukčním věku lze vysvětlovat tím, že při poměrně konstantním podílu obyvatel v produkčním věku vysoké podíly starých lidí znamenají nízké podíly obyvatel v předprodukčním věku; při nízkých počtech a podílech osob v předprodukčním věku byly i malé přesuny mladých ročníků do produktivního věku. Poměrná imigrace a hlavně byly pak poměrně salda migrace měly však závažnější vliv na vývoj podílů osob v předprodukčním věku.

Vývoj podílů obyvatel v poprodukčním věku měl největší souvislost s výchozími podíly obyvatel ve věku 15 — 59 let (vliv přesunů z třídy produkčního věku v důsledku stárnutí do třídy věku poprodukčního), dále s poměrným saldem migrace (v nepřímé úměrnosti).

2

**MĚSTA ČSSR SE 20 000 A VÍCE OBYVATELI PODLE
PODÍLU SALDA MIGRACE NA CELKOVÉM POČTU
PŘÍSTĚHOVALÝCH 1961 - 1970**

uvnitř velikostních skupin měst. Tuto diferenciaci ukazují individuální hodnoty jednotlivých měst. (Kartogram 2)

Současně existují města s vysokou racionálností mechanické měny obyvatel i města, ve kterých čistý efekt této měny byl jen řádově velmi malý. Tak např. saldo migrace 1961—1970 představovalo poměrně vysoké procento imigrace (zaokrouhleně) v Košicích (75 %), Banské Bystrici (59 %), Frýdku-Místku a Popradu (56 %), Bratislavě (55 %), Pardubicích a Hradci Králové (54 %), Českých Budějovicích (53 %) a v Třinci (50 %); nízký efekt imigrace byl naproti tomu v Jablonci n. N. (1 %), Sokolově a Litvinově (11 %), Znojmu (14 %), Přesově (16 %), Michalovicích, Orlově, Teplicích, Ústí n. L. a Liberci (18%). V Trutnově, Karlových Varech a Krnově bylo saldo migrace pasivní (vyšší emigrace než imigrace).

Otázku, do jaké míry rostla čs. vybraná města migrací a do jaké míry přirozenou měnou, orientačně vystvětluje podíl salda migrace na celkovém přírůstku obyvatel měst. (Viz tab. 6)

Hodnoty tohoto ukazatele prokazují, že města se 20+ tis. ob. rostla v období 1961—1970 sice převážně ze zdrojů migrace, s výjimkou českých měst nad 100 tis. obyvatel ne však natolik, aby podíl růstu ze zdrojů přirozené měny obyvatel bylo možné pokládat za nevýznamný. Vliv migrace na růst měst byl přitom vyšší v ČSR než v SSR a zvyšoval se s růstem velikostí měst.

Diferenciaci individuálních hodnot tohoto ukazatele v jednotlivých městech ilustruje kartogram 3. Záporná hodnota tohoto ukazatele je případem měst se schodkovou bilancí stěhování (pasivním saldem migrace); celkem jde jen o 3 česká města se 20+ tis. ob. Kladná hodnota nižší než 50 % značí, že město rostlo převážně přirozenou měnou obyvatelstva; to byl případ 10 českých a 4 slovenských měst dané velikosti. Hodnoty v rozsahu 50—100 % signalizují, že město rostlo převážně migrací, přičemž však v něm byly více či méně významné přirozené přírůstky obyvatel; v tomto intervalu bylo 29 (tj. 65,9 %) českých a 15 (tj. 78,9 %) slovenských měst. Hodnota přes 100 % znamená, že ve městě byla bilance přirozené měny obyvatel schodková (úbytky obyvatel přirozenou měnou), takže město rostlo jedině díky migraci; to byl případ 3 českých měst (Praha 163 %, Plzeň a Prostějov 104 %).

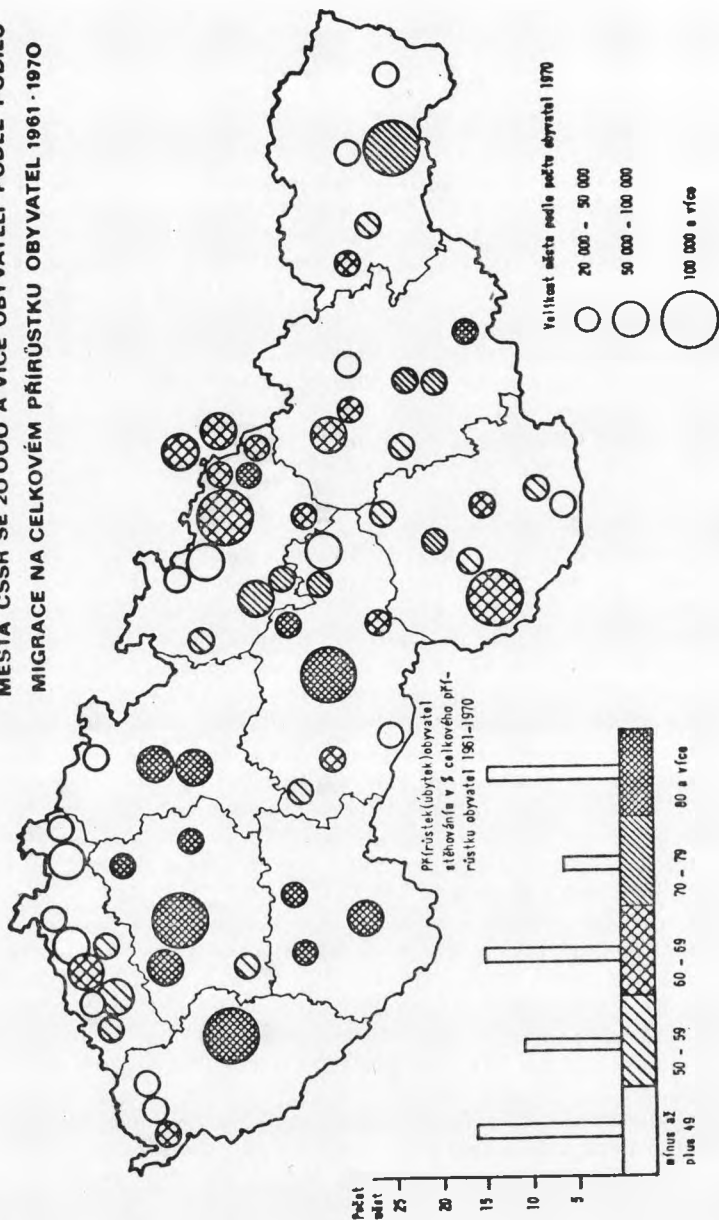
Jestliže imigrace vyjadřuje přitažlivou sílu města a emigrace odstředivou sílu, pak finálním výsledkem imigrace a emigrace v jejich simultánní interakci je saldo migrace (čistá migrace), mající podle vzájemných proporcí přistěhovaleckých a vystěhovačských povahu buď čisté imigrace (aktivní saldo, při převýšení imigrace nad emigrací) či charakter čisté emigrace (pasivní saldo). Čistá imigrace je tak určitým výrazem přebytku atraktivní síly města nad jeho silou odstředivou.

Aktivní relativní saldo migrace 1961—1970 bylo v souboru měst se 20+ tis. ob. podstatně vyšší v SSR než v ČSR; v ČSR bylo nejvyšší ve městech s 50—100 tis. ob. a nejnižší ve městech nad 100 tis. ob., v SSR relativní saldo migrace se zvyšovalo s velikostí měst a největší bylo ve městech nad 100 tis. ob. (Tab. 9) Tyto rozdíly vynikají zvláště plasticky, vyjádříme-li relativní salda migrace jednotlivých velikostních skupin měst v % republikových průměrů.

Velmi nízký poměrný zisk českých měst nad 100 tis. ob. z migrace způsobila hlavně jejich nízká atraktivní síla (poměrná odstředivá síla největších českých měst byla jen zhruba na úrovni slovenských měst této velikostní skupiny — viz tab. 6). Dostředivá síla byla v ČSR i v SSR u měst do 100 tis. ob. poměrně

**MĚSTA ČSSR SE 20 000 A VÍCE OBYVATELI PODLE PODÍLU
MIGRACE NA CELKOVÉM PŘÍRŮSTKU OBYVATEL 1961-1970**

3

Kartogram 3.

značná, avšak ještě větší byla jejich odstředivá síla. To by nasvědčovalo, že předpoklad o „stupňovité migraci“ je oprávněný.

Dále se krátce zmíním o relacích salda migrace a salda dojížďky do zaměst-

Tabulka 9

Saldo migrace 1961—1970 na 1000 obyvatel ročně podle velikostních skupin měst s 20+ tis. ob.

Velikostní skupina měst 1970 podle počtu obyvatel	Saldo migrace 1961—1970 na 1000 obyvatel středního stavu ročně					
	hodnota ukazatele			hodnota vyjádřená v % průměru za republiku		
	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR
20000—49999	12,0	10,1	15,4	107,1	105,2	85,1
50000—99999	14,9	14,7	17,5	133,0	153,1	96,7
100000 a více	9,4	7,0	21,0	83,9	72,9	116,0
Celkem	11,2	9,6	18,1	100,0	100,0	100,0

nání. Předmětem mého příspěvku je sice migrace. Migrace a dojíždka do zaměstnání jsou však dvě specifické formy geografické mobility lidí, takže by bylo nesprávné je hodnotit izolovaně. Vztahy obou forem geografické mobility obyvatelstva jsou skutečnostmi, které je nezbytné brát na vědomí; bude potřebné snažit se o překonání všech s tím spojených metodických úskalí s cílem ujasnit zejména vzájemné souvislosti, otázky transformace dojíždky v migraci, vlivu migrace na dojíždku atp.

Pro aspoň rámcové osvětlení vzájemných proporcí obou forem horizontální mobility obyvatelstva používám v souboru měst se 20+ tis. ob. ukazatele salda migrace 1961—1970 vyjádřeného v promile salda dojíždky a vyjíždky do zaměstnání. (Zdůrazňuji, že jde o orientační charakter ukazatele. Saldo migrace je vyčísleno za 10 let, saldo dojíždky jen k jedinému datu. Dojíždka do zaměstnání se dále týká jen ekonomicky činných osob, v migraci jsou však zahrnuti i obyvatelé ekonomicky neaktivní.) (Tab. 10)

Hodnoty tohoto ukazatele jsou značně vyšší u českých měst se 20+ tis. ob. než u měst slovenských. Nejvyšší jsou v českých městech s 50—100 tis. ob., u nichž je saldo migrace téměř dvojnásobné než saldo dojíždky. S výjimkou měst s 50—100 tis. ob. saldo dojíždky značně převyšuje „zisk“ měst na ekono-

Tabulka 10

Saldo migrace 1961—1970 v promile salda dojíždky a vyjíždky do zaměstnání 1970 podle velikostních skupin měst s 20+ tis. ob.

Velikostní skupina měst podle počtu obyvatel	Saldo migrace 1961—1970 v promile salda dojíždky a vyjíždky do zaměstnání 1971		
	ČSSR	ČSR	SSR
20 000—49 999	530	589	475
50 000—99 999	1 535	1 950	322
100 000 a více	656	575	840
Celkem	717	789	600

Tabulka 11

Hodnoty koeficientů korelace mezi průměrným ročním saldem migrace 1961—1970 na 1000 obyvatel a některými dalšími odvisle proměnnými v souboru měst s 20+ tis. ob.

Odvisle proměnná	Neodvisle proměnná: Průměrné roční saldo migrace 1961—1970 na 1000 obyvatel středního stavu
Počet obyvatel 1961	-0,113
Průměrný roční počet přistěhovalých 1961—1970 na 1000 obyvatel	0,665
Průměrný roční počet vystěhovalých 1961—1970 na 1000 obyvatel	-0,097
Čistý přírůstek bytů 1961—1970 v % bytového fondu 1961	0,866
Hrubý přírůstek bytů 1961—1970 v % bytového fondu 1961	0,831
Počet obsazených pracovních příležitostí 1970 na 1000 obyvatel v produktivním věku	0,004

micky aktivních osobách. Plyne z toho, že podstatnější snížení salda dojížděky do zaměstnání, event. trvalým přestěhovaním dojíždějících do měst by bylo záležitostí velmi dlouhodobé povahy, zvláště v SSR. Značně vyšší saldo migrace než saldo dojížděky v českých městech s 50—100 tis. ob. souvisí s tím, že v této třídě měst bylo saldo migrace poměrně vysoké, saldo dojížděky však mimořádně nízké; to by naznačovalo, že jedině v této třídě měst se dařilo úspěšněji řešit dojížděku migrací.

K doplnění úvahy o saldu migrace je posléze účelné zmínit se o vztazích poměrného salda migrace k některým dalším znakům.

Poměrné saldo migrace souvisí podle hodnot koeficientů korelace jen netěsně s velikostí měst, významně je však korelováno s hrubými a ještě více s čistými přírůstky počtu bytů 1961—1970. (Tab. 11)

Poměrné saldo migrace závisí dále dosti těsně s poměrnou imigrací, avšak jen málo s poměrnou emigrací a s intenzitou pracovních příležitostí ve městech daného souboru.

Závěrem uvádím pokus o utřídění měst se 20+ tis. ob. podle tří významných skutečností: velikosti města, tempa růstu města a proporcí, v nichž se na přírůstku obyvatel podílely jednak migrace, jednak přirozená měna obyvatel. (Tab. 12)

Zdůrazňuji, že smyslem tohoto třídění je v prvé řadě získat orientační přehled o městech, tzn. nejde o obecně typologický pokus. Třídící znaky postihují jen některé stránky z komplexu faktorů, které profilují jednotlivá města jako složitý ekonomický, sociální a technický geografický útvar a určují jejich růst, jejich hraniční hodnoty jsou odvozeny z frekvencí v daném souboru měst se 20+ tis. ob. a nehodí se dost dobře např. pro třídění menších měst.

Tab. 12 je však přesto, domnívám se, zajímavá. Pozornosti si zejména zasluhují tyto výraznější skupiny měst:

1. Města s poměrně vysokými relativními přírůstků obyvatel 1961—1970 (30+ %), jejichž růst se realizoval převážně ze zdrojů migrace (50+ % podíl salda migrace na úhrnném přírůstku obyvatel). Do této skupiny patří celkem 12 měst (1 město nad 100 tis. ob., 2 města s 50—100 tis. ob., 9 měst s 20—50 tis. ob.).

2. Města s relativními přírůstků obyvatel ve výši 20,0—29,9 %, jejichž růst se realizoval rovněž převážně ze zdrojů migrace (50+ % podíl salda migrace na celkovém přírůstku obyvatel). Do této skupiny měst spadá 14 měst (5 měst s 50—100 tis. ob., 9 měst s 20—50 tis. ob.).

3. Města s relativními přírůstků obyvatel 1961—1970 ve výši do 19,9 %, jejichž růst se realizoval rovněž převážně ze zdrojů migrace (50+ % podíl salda migrace na celkovém přírůstku obyvatel). Do této skupiny se řadí 10 měst (2 města nad 100 tis. ob., 1 město ve třídě 50—100 tis. ob., 7 měst s 20—50 tis. ob.).

4. Města s relativními přírůstků obyvatel 1961—1970 ve výši do 19,9 %, jejichž růst se realizoval převážně z přirozené měny obyvatel (podíl salda migrace na celkovém přírůstku obyvatel menší než 50 %). Do této skupiny spadá 14 měst (4 města s 50—100 tis. ob., 10 měst s 20—50 tis. ob.).

V „rozptylu“ mimo tyto skupiny pak zbývá celkem 13 měst.

Další otázkou jsou geografické směry migrace, které by vyžadovaly podrobného rozboru. Pro účely této statě věnuji jen hrubý pohled této otázce na příkladu Prahy, Brna, Bratislavy, Ostravy a Plzně. (Kartogramy 4—8)

Za město Košice nelze bohužel údaje o saldu migrace 1961—1970 zpracovat. Původní okres Košice se v průběhu tohoto období rozdělil na okresy dva (Košice-město a Košice venkov), přičemž nelze z údajů z běžné statistiky zjistit stěhování z okresu Košice-venkov do Košice-města a obráceně.¹²

Největší imigrace do Prahy přicházela z jejího bezprostředního zázemí a dále z okresu Kladno. Je však přítom zřejmá vysoká protisměrnost migračních proudů mezi Prahou a jejím okolím. S touto protisměrností souvisí vysoká a poměrně rovněž protisměrná dojíždka do zaměstnání.

Kartogram ukazuje, že silové pole atraktivita Prahy zahrnuje více méně celou ČSSR, že však jen poměrně nepatrně vyznačuje do SSR. Menší imigrace směřuje do Prahy v rámci ČSR jen z oblastí řidčeji zalidněných. Poměrně nízká emigrace do Prahy byla zjištěna dále v oblasti severomoravské průmyslové pánve, kde je řada velkých polů rozvoje, které ruší silové pole Prahy.

Kartogramy ukazují dále kromě jiného, že silové pole Bratislavy má dvě pásma: vnitřní zahrnující jihozápadní část SSR, v němž atraktivita Bratislavy je jednoznačně dominující, a vnější zahrnující zbytek SSR, v němž atraktivita Bratislavy je tlumena nejen geografickou vzdáleností, nýbrž i vlivem konkurující atraktivní síly Košic jako druhého, nového velkého pólu rozvoje ve východní části SSR. Na Moravě salda migrace naznačují prolínání silových polů tří polů rozvoje: Brna, Ostravy a Prahy. Postavení Plzně lze charakterizovat tím, že její silové pole, zahrnující jihozápadní část ČSR, se prolíná se silovým polem Prahy.

¹² Největší „zisk z migrace“ mělo město Košice z okresů Prešov (aktivní saldo 5055 osob), Trebišov (4170), Michalovce (3371), Spišská Nová Ves (3220), Bardejov (2241), Humenné (1860) a Poprad (1402), z okresů mimo Východoslovenský kraj pak z okresů Rimavská Sobota (963), Žiar n. Hronom (875) a Banská Bystrica (682).

Tabulka 12

Třídění měst ČSSR se 20+ tis. obyvateli podle intervalů hodnot přírůstků počtu obyvatel 1961—1970 (v % stavu 1961) podle intervalů hodnot salda migrace 1961—1970 (v % úhrnného přírůstku počtu obyvatel) a podle velikosti měst v roce 1970

Interval přírůstku počtu obyvatel 1961—1970 v % počtu obyvatel 1961	Interval salda migrace obyvatel 1961—1970 v % celkového přírůstku						Počet měst N
	minus až plus 49	*)	50—74	*)	75 a více	*)	
30,0 a více	Michalovce	C	Haviřov Karviná	B B	Košice	A	13
			Nitra Martin Třinec Prievidza Zvolen Spišská N. Ves Poprad	C C C C C C	Banská Bystr. Frýdek-Místek	C C	
	N = 1		N = 9		N = 3		
20,0 — 29,9	Prešov	C	Most Žilina	B B	Č. Budějovice Pardubice Hradec Král.	B B B	15
			Chomutov Trnava Trenčín Cheb Šumperk Piešťany Vsetín	C C C C C C	Přerov Mladá Boleslav	C C	
	N = 1		N = 9		N = 5.		
10,0 — 19,9	Ústí n. Labem Gottwaldov Opava	B B B	Bratislava Ostrava	A A	Plzeň	A	25
	Děčín Komárno Znojmo Litvínov Ružomberok Sokolov	C C C C C C	Olomouc Jihlava Příbram Nové Zámky Orlová Třebíč Hodonín Litoměřice	B C C C C C C C	Kladno Kolín Písek Tábor Lučenec	B C C C C	
	N = 9		N = 10		N = 6		

do 9,9	Liberec	B	Teplice	B	Praha Brno	A A	
	Karlovy Vary Jablonec n. N. Trutnov Krnov	C C C C			Prostějov Kroměříž	C C	
	N = 5		N = 1		N = 4		10
Počet měst N	16		29		18		63

*Města uvnitř jednotlivých tříd seřazena podle velikosti v r. 1970, přičemž A = města s 20 000—49 000 obyvateli, B = města s 50 000—99 999 obyvateli, C = města se 100 000 a více obyv.

Uvedená fakta svědčí podle mého názoru o významné roli salda migrace jakožto ukazovatele, který orientačně signalizuje sféry vlivů jednotlivých hlavních pólů rozvoje. Domnívám se, že vnější (širší) silové pole těchto středisek lze rámcově vytýčit především právě pomocí sald migrace. Obdobně je možné vytýčit i vnitřní (užší) silové pole. V rámci tohoto vnitřního pole je, domnívám se, namístě provést podrobnější druhý stupeň analýzy zejména pomocí dojížďky do zaměstnání (jednak podle toho, odkud do pólu směřují absolutně nejvýznamnější proudy dojížďky, jednak podle toho, ze kterých sídel vyjíždí do pólu rozvoje rozhodující podíl ekonomicky aktivních a v sídle bydlících osob).

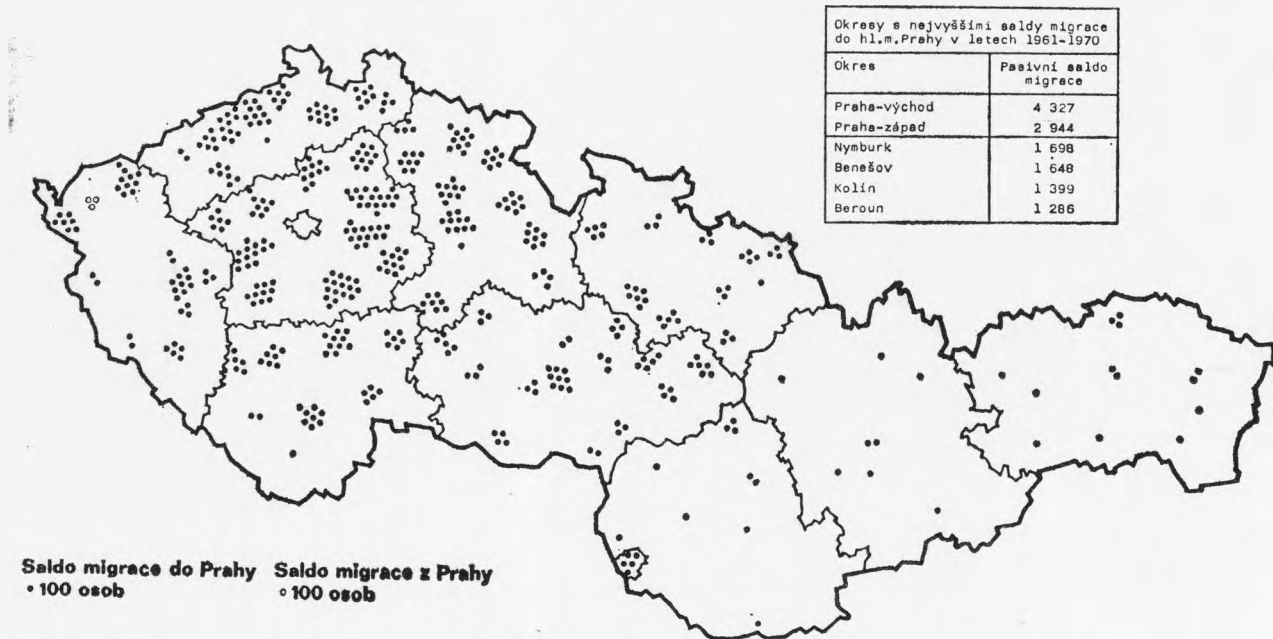
Celkově lze resumovat obsah této stati zejména v tom smyslu že na příkladu měst ČSSR se 20+ tis. ob. se v ní prokazuje a dokumentuje poměrně vysoká sídelní mobilita městského obyvatelstva v soudobém stádiu vývoje naší společnosti jakožto jev značné celospolečenské důležitosti, který podle mého názoru bude i v dohledné budoucnosti pokračovat. Vývoj měst je a pravděpodobně i nadále bude významně ovlivňován migrací obyvatel (přičemž by nebylo správné podceňovat význam protiproudnosti migračních pohybů obyvatel), nikoli ovšem izolovaně, ale ve vzájemné interakci s přirozenou měnou obyvatel, která zůstává stále významnou složkou (zdrojem) rozvoje měst.

Je nutno rozlišovat bezprostřední zdroje růstu měst od vlastních faktorů růstu měst. Jak přirozená měna obyvatelstva, tak migrace jsou zdroji růstu měst. Zdroje růstu měst jsou nesporně významnými skutečnostmi, které zasluhují hlubšího studia, např. z hlediska, že mohou významně přispět ke zrealnění prognostických úvah o vývoji jednotlivých měst. Ani přirozená měna, ani mechanická měna nejsou však prvotními příčinami růstu měst, ale samy o sobě už jsou výsledkem jiných, primárních činitelů, vlastních faktorů rozvoje měst.

Podstata těchto faktorů, jejich individuální váha a vzájemné vztahy nejsou dosud dostatečně osvětleny. Další jejich hlubší studium zůstává aktuálním úkolem, jehož řešení je celospolečensky velmi žádoucí: na něm závisí vysvětlení značně diferencovaného, nerovnoměrného rozvoje jednotlivých měst i spolehlivost výhledových prognóz dalšího vývoje vnitřní migrace; řešení tohoto úkolu také jedině umožní najít skutečně efektivní nástroje, kterými by bylo možné plánovitě ovlivňovat rozvoj jednotlivých měst v souladu se zájmy společnosti.

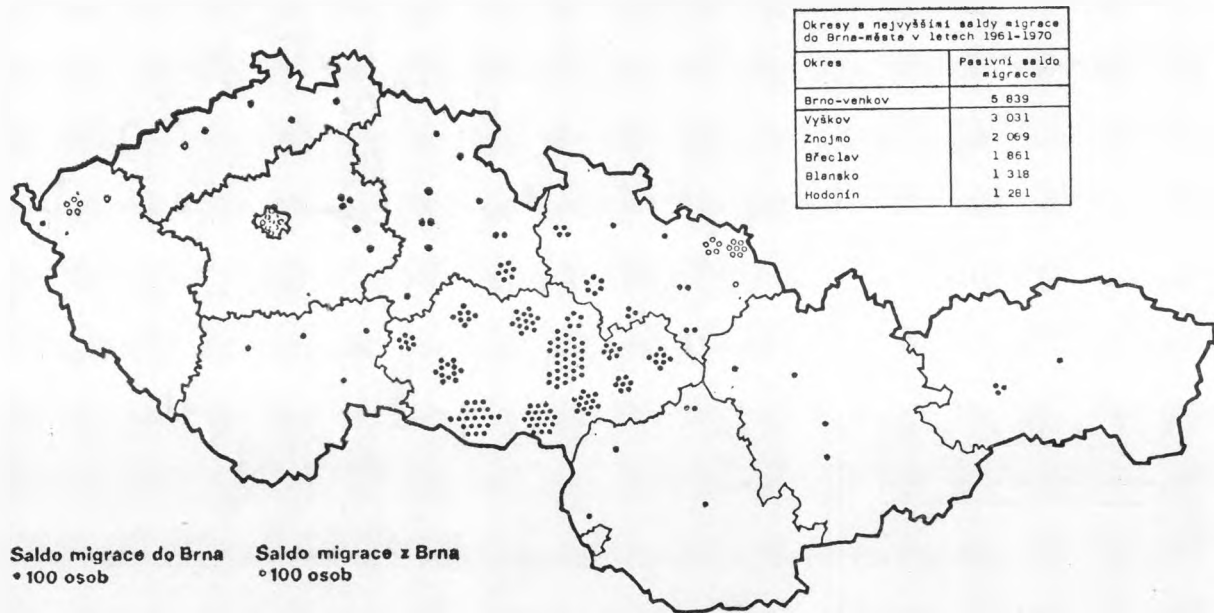
4

SALDO MIGRACE OBYVATELSTVA DO HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY ZA OBDOBÍ 1961–1970

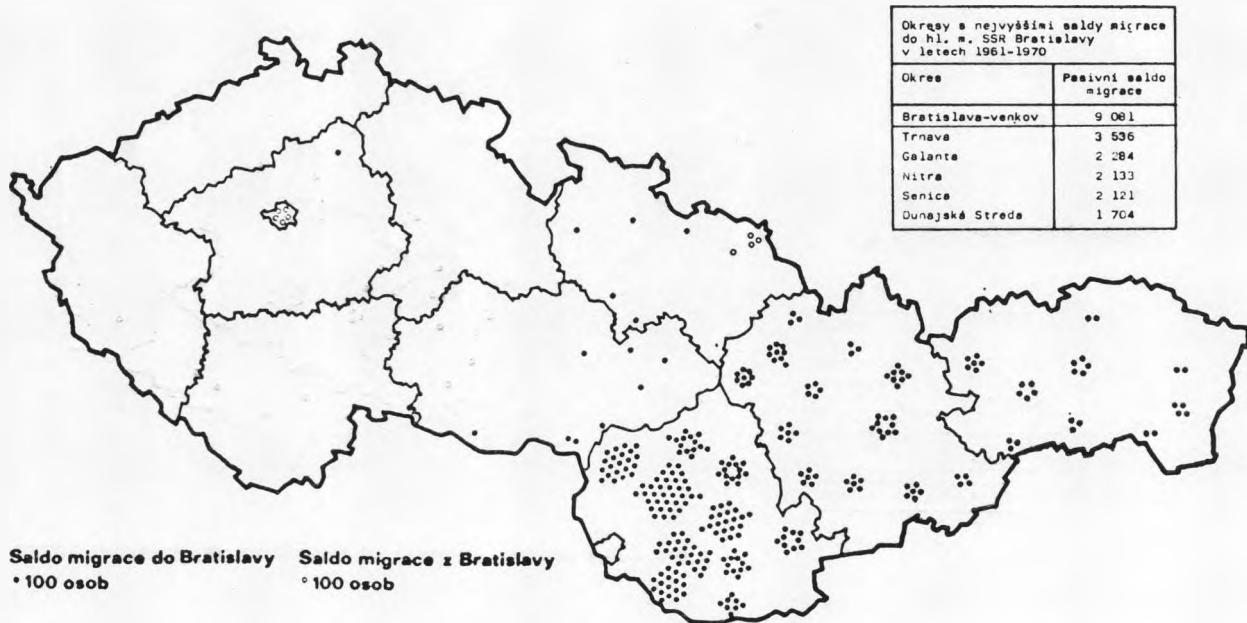

5

SALDO MIGRACE OBYVATELSTVA DO BRNA ZA OBDOBÍ 1961 – 1970

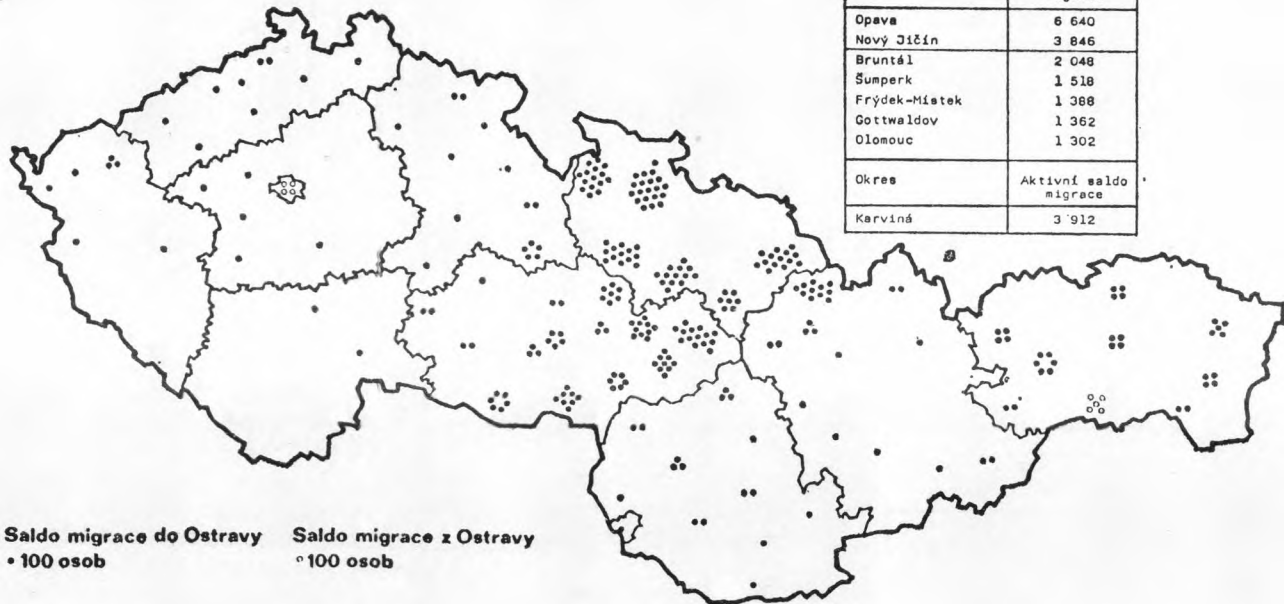

6

SALDO MIGRACE OBYVATELSTVA DO HLAVNÍHO MĚSTA SSR BRATISLAVY ZA OBDOBÍ 1961 – 1970

7

SALDO MIGRACE OBYVATELSTVA DO OSTRAVY ZA OBDOBÍ 1961–1970

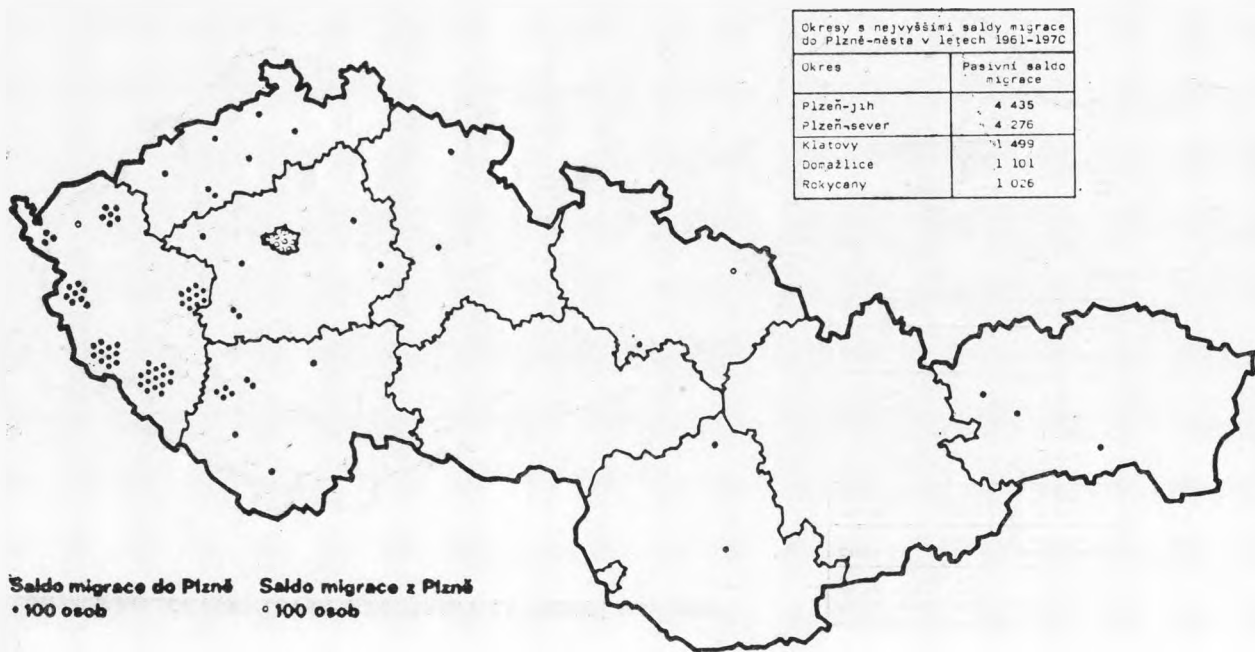
Okresy s nejvyššími saldy migrace do Ostravy - města v letech 1961-1970	
Okres	Pasivní saldo migrace
Opava	6 640
Nový Jičín	3 846
Bruntál	2 048
Šumperk	1 518
Frýdek-Místek	1 388
Gottwaldov	1 362
Olomouc	1 302
Okres	Aktivní saldo migrace
Karviná	3 912

Saldo migrace do Ostravy
• 100 osob

Saldo migrace z Ostravy
○ 100 osob

8

SALDO MIGRACE OBYVATELSTVA DO PLZNĚ ZA OBDOBÍ 1961–1970

Pokládám přitom za samozřejmé, že studium těchto faktorů musí být komplexní, a to především v tom směru, že města a jejich rozvoj by neměly být studovány izolovaně, nýbrž zásadně jakožto součásti a jádra celých dílčích sídelních systémů (územních svazků vzájemně spojených a vzájemně se ovlivňujících sídel), jakož i s ohledem na vztahy mezi různými dílčími územními svazky a jejich jádry.

Alois Andrl e

INTERNAL MIGRATION AND GROWTH OF LARGER TOWNS IN CZECHOSLOVAKIA

The study focusses upon some features of growth and of internal migration in 63 towns of Czechoslovak Socialist Republic [CSSR] with more than 20 000 inhabitants during the intercensal period from '61 till '70. External migration plays in CSSR no important role.

The rates of development of particular towns were very different. E. g. total relative increases of population were high in Slovak Soc. Republic [SSR] (nearly 28 percentages) and rather low in Czech Soc. Republic [CSR] (11 perc.). Important development of towns in SSR is connected with generally swift industrial and urban development in SSR which formed a backward area before the World War II. In CSR proceeded apace especially towns with 50 — 100 thous. inh. [by 22 perc.] whereas towns over 100 thous. inh. grew slowly [by 5 perc. only].

In connection with these phenomena arises the problem to what extent the different growth rates of particular size groups of towns and of individual towns were due to net migration and to what extent they were due to natural increases of population. On the basis of the proportion of net migration (in percentages of the total increase of population) it is possible to state that the growth of towns of CSSR realized especially on account of migration; the share of natural increases of population, however, was generally important, too [except towns over 100 thous. inh. in CSR which grew almost entirely on behalf of net immigration].

The number of immigrates per 1000 inhabitants indicates approximately the proportion of inhabitants who are connected with a given town by a short time's stay only; in a manner, it points out the relative attraction (centripetal or gravitation force) of individual towns, too. According to this index, the change of population of towns was important, especially in SSR [during the sixties 280 „new“ inhabitants per 1000 inhabitants in towns of CSR and 358 in SSR]; the least relative attraction had towns over 100 thous. inh. in CSR (189 only). It is necessary to emphasize also the fact of huge counter-flows in migratory movements. It is possible to lay down the influence of this phenomenon e. g. by means of net migration per 1000 immigrants; the value of this indicator during the sixties made in towns of CSR 341 only, in towns of SSR 505.

Balance of migration per 1000 inhabitants expresses the final effect of the simultaneous interaction of the centrifugal and of the centripetal forces of towns. The value of this index made in towns of SSR 181 during the sixties, in Czech towns over 100 thous. inh. 70 only, but in Slovak towns over 100 thous. inh. 181.

Further on, the study deals especially with relations between net migration 1961—1970 and balance of commuting to work owing to fact of mutual interdependencies between both these forms of spatial mobility of population in present state of advanced development of society. A special part of study deals with net immigration from individual areas of CSSR into largest towns of CSSR. The study contents also some correlation computations. Values of correlation indices prove (apart from other conclusions) that the growth rates and the relative immigration, emmigration and net

migration do not essentially depend on the size of towns and indicate (for the given set of towns and period of observation) the doubtfulness of assumptions concerned with influence of migration upon the development of age structure of town population.

Translated by the author

Graph 1. Czechoslovak towns with more than 20 000 inhabitants according to relative total increase of population during the period 1961—1979 (in percentages of number of inhabitants in '61) (size of circles indicates number of inh. in '70; vertical scale indicates class frequencies of towns and the base indicates class intervals).

Graph 2. Czechoslovak towns with more than 20 000 inh. according to proportion of net migration in percentages of total number of immigrants during the period 1961—1970.

Graph 3. Czechoslovak towns with more than 20 000 inh. according to proportion of net migration in percentages of the total increase of population during the period 1961—1970.

Graph 4. Net immigration into the city of Prague in the years 1961—1970 according to individual regions and districts of CSSR (one full circle means 100 persons of net immigration to Prague; one empty circle = 100 persons of net emmigration).

Graph 5. Net immigration to the city of Brno in the years 1961—1970.

Graph 6. Net immigration to the city of Bratislava (capital city of SSR) in the years 1961—1970.

Graph 7. Net immigration to the city of Ostrava in the years 1961—1970.

Graph 8. Net immigration to the city of Plzeň in the years 1961—1970.